

El bou i la mula

Butlletí d'ordre intern

Número 2

Desembre de 1999

Neix *El Bou i la Mula* a Solius

Aquí els tenim, són els socis fundadors d'**El Bou i la Mula**: l'Enric Benavent (que està amb en Francesc), en Xavier Morlans, en Joan Cabot, en Josep Ma. Font, l'Albert Dresaire, la Josefina Roma, la Montserrat Llinares, la Ma. Dolors Teixidor, la Marta Loire i en Jordi Montlló. Ens vam aplegar tots al Monestir Cistercenc de Santa Maria de Solius (on, com sempre, vam ser molt ben acollits pel germà Gilbert Galzeran i tota la comunitat) el dissabte 4 de setembre de 1999. Allà vam aprovar els estatuts de la nostra entitat i vam compartir durant una bona estona les nostres inquietuds pessebristes. Un agradable berenar-sopar al Mas Pla i una visita nocturna a Castell d'Aro (guiats per en Josep Ma. Font) van cloure una trobada que voldríem que fos la primera d'una llarga història de la nostra nova entitat... (i és que d'idees i projectes per **El Bou i la Mula** en tenim com per estar ocupats els propers cent anys...).

A.D.G.

El 3 de setembre de 1786, Goethe inicia un viatge d'un any i mig a Itàlia. Va començar com una fugida, un trencament brusc amb els seus afers quotidians. Si la mirada del viatger és curiosa, tot viatge és una descoberta constant; si el sarró d'aquest viatger està amarat de sensibilitat, el viatge suposa un enriquiment intel·lectual i personal. En el cas que us presento, tant el personatge, com el lloc i l'època fan que aquesta obra autobiogràfica de Goethe resulti especialment interessant.

Però, que té a veure això amb el pessebrisme? Doncs sorpresa, ja que hi podem trobar un text d'especial interès pels amants del pessebre. Aquest fragment que us transcriu literalment, perquè el pugueu assaborir íntegrament amb la vostra sensibilitat, sense passar per filtres aliens, el va escriure Goethe a Nàpols el dia 27 de maig de 1787:

Aquest em sembla el lloc de recordar una altra notable afecció dels napolitans. Em refereixo als pessebres (presepe), que hom pot veure per Nadal a tots els temples: pròpiament, l'adoració nadalenca dels pastors, on hi ha representats també els àngels i els Reis; tot, disposat en un conjunt més o menys complet, valuós i artístic. En la jovial Nàpols, aquesta mena de representacions ha arribat als terrats domèstics, on la gent munta estructures ben senzilles en forma de cabana i les ornamenta amb arbres i arbusts de fulla perenne. La mare de Déu, el Fill i el conjunt d'éssers a l'entorn o enlaire hi llueixen una valuosa indumentària, on el pressupost familiar esmerça considerables sumes. Si quelcom, però, enriqueix magníficament i sense parió tota l'escena és el rerefons que hi posen el Vesuvi i la seva rodalia.

Algunes vegades s'han col·locat figures vives entre les diverses imatges; en realitat, un dels passatemps vespertins principals de les famílies notables i benestants va essent més i més la representació d'escenes profanes, procedents ja de la història o bé de la poesia, als seus palaus.

Si se'm permet una reflexió que un hoste ben acollit, certament, no hauria d'aventurar, confessaré que la nostra bella interlocutora em sembla sens dubte un ésser força insuls, que potser paga ja amb la seva figura, sí, però de cap manera no captiva per la més mínima expressió vital de la veu, de la parla. Ni tan sols la seva manera de cantar resulta interessant.

Podem trobar textos similars en moltes altres obres que no tenen res a veure amb el món del pessebrisme i sovint les passem per alt. Independentment de cada cas, les informacions que ens podrien donar s'acostumen a perdre. Penso que fóra interessant reunir un corpus de tot aquests petits textos, que en les nostres lectures habituals ens puguin anar sortint. D'aquesta manera ens els podríem intercanviar i fer d'aquesta una proposta participativa i dinàmica que es reflectiria en aquest butlletí. Només hem de tenir en compte alguns punts importants: cal posar la transcripció literal del text; contextualitzar-lo, lloc, data, motiu...; finalment una petita fitxa tècnica de l'edició consultada, semblantment a la que podeu veure aquí.

Autor: J. W. Goethe Títol: Viatge a Itàlia Edita: Columna Edicions, S.A Lloc i any d'edició: l'Hospitalet de Llobregat, 1996. Pàgines: 366 i 367 Traducció: Rafael M. Bofill.

Jordi Montlló i Bolart

Reproduïm a continuació una entrevista a en Josep Ma. Font, transcrita a partir d'un dels programes de ràdio que **El Bou i la Mula** està realitzant a Catalunya Cultura durant aquestes festes de Nadal. Més concretament, es tracta del programa del diumenge 19 de desembre.

Fer pessebres és una tradició de nens?

El pessebre sol ser tradicionalment un acte familiar, sobretot quan parlem del pessebre popular, el de casa de tota la vida, el de figures de fang i muntanyes de suro i molsa.

Aquest pessebre esdevé una eina de nexa familiar, al voltant del pessebre la tradició hi fa girar i participar a tots els membres de la família, de relació entre avis-pares-nens i entre germans grans i petits, tothom hi sol tenir el seu paper: construir, decorar, situar, acabar, opinar,... etc., és precisament en aquest sentit participatiu i de relació que el pessebre té i pren el valor que té en la vida familiar nadalenca.

Situat a la casa en un lloc preferent, a l'entrada o rebedor i sobretot al menjador o sala, presideix els actes familiars, il·lumina els capvespres de l'estança, al seu voltant cantem nades, situem i alimentem el tió, i... quan vénen visites l'endollem i l'ensenyem.

Però sí; tot i no sent una activitat estrictament infantil, els nens i nenes són els que donen sentit al pessebre, en moltes cases es fa per a ells,... es fa perquè hi ha mainada tot i que potser no hi havia costum de fer-ne. Els infants amb la seva il·lusió i ganes (quan farem el pessebre?, encara no el fem?, ...), amb la seva opinió (això pot anar aquí, perquè no...) i amb la seva participació en la construcció ben segur que esdevenen actors primordials del fet pessebrístic familiar. Tot i que en els pessebres tradicionals amb figures de fang, donada la delicadesa de les peces, el seu paper quedés relegat a posar aquells elements menys fàcils de trencar, casetes de suro i bestiar... Ara bé elles i ells eren els encarregats de fer moure les figuretes, de fer-les acostar a cova per anar a adorar, ... qui dia rera dia feien moure els tres reis per arribar puntuals a la cova el dia 6 de gener. I com més grans, més responsabilitats, fins arribar a intervenir en la seva organització i construcció.

Va ser amb l'arribada de les figures de plàstic, de menys fàcil trencar, que la seva intervenció ja va ser global i des d'un principi, participen, posen, canvien, fan i desfan... juguen a fer realitat somnis i s'apropen al fet del naixement de l'infant Jesús.

Molt bé, però i si en aquesta casa ens trobem amb un adult artista, un d'aquells pessebristes aficionats, que any darrera any organitza, planifica i realitza el seu pessebre personal,... com queda el paper del nen i el pessebre?

Si es tracta de cases on hi ha un artista pessebrista, ens solem trobar que hi ha un pessebre oficial del pare o mare i el pessebre dels infants, a l'habitació o la galeria, i aquest esdevé una pista d'aprenentatge i experimentació, tot sovint refet i rectificat, esdevé un projecte de futur amb la il·lusió i la vista posada en arribar a ser gran i fer algun dia el seu pessebre diguem-ne "oficial".

Seguint parlant del pessebre i l'infant, tu que ets d'origen rural, fill d'un poble àmpliament vinculat al fet pessebrístic, què recordes de la teva infantesa i l'entorn del pessebre?

Al meu poble Castell d'Aro al Baix Empordà, on per cert va néixer el primer i més antic pessebre vivent de Catalunya, com a tants d'altres pobles hi havia el bon costum d'organitzar un concurs de pessebres casolans,

organitzats des de la parròquia i l'escola; un jurat passava casa per casa a veure i valorar el pessebre,... i es donaven uns premis més simbòlics que res, tant per la participació com per la qualitat,... una flor de temporada, un llibre, una figureta nova,... eren més uns premis de suport a l'esforç, l'enginy i l'originalitat de la casa. Ara bé eren una bona manera de fer comunitat, doncs la gent anava a les cases a veure el pessebre i al seu entorn es creava una veritable xarxa d'activitat social i lúdica.

També recordo amb molta il·lusió la tradició dels angelets, que he procurat que els meus fills mantinguin viva i arrelada. Es tracta d'una mena de simple joc d'autoavaluació i reflexió que l'infant fa del seu comportament, doncs des del primer dia que ja es té instal·lat el pessebre fins al dia dels Reis, cada matí en llevar-se el més petit o petita de la casa anirà a veure al pessebre què li han deixat "els angelets", si hi troba alguna cosa serà senyal que el dia anterior s'havia portat bé a casa i a l'escola... Quasi sempre el premi era dolç: un anís, un caramel, un tall de xocolata... i algun cop un petit diner; eren per regla general ells mateixos qui la nit abans d'anar a dormir, sense adonar-se'n comentaven la valoració del dia, i si creien o no que els angelets els hi durien alguna cosa a l'endemà.

M'agrada recordar el meu pessebre de jugar al porxo de la casa, fet amb aquelles figures arreplegades, mig trencades, les ja descartades del pessebre oficial de l'entrada de casa, "el de debò"... o molts de cops amb figuretes de paper retallades d'algun TBO.

I com no, quan anava a resar davant del pessebre la Nit de Nadal quan tota la família a la cuina o al menjador envoltant el tió esperaven que tornés del pessebre per donar vida al màgic aconteixement.

Fent pessebres, quines coses pots aprendre de nen?

Des d'**El Bou i La Mula**, creiem que el pessebre té i ha de tenir un lloc en l'educació dels infants, perquè els apropa a una realitat tradicional del país i al mateix temps ho fa apropant-lo al naixement de l'infant Jesús com a fet religiós i popular.

El pessebre és un espai de treball creatiu, d'interacció amb els altres,... un espai de saber aprendre a participar d'un fet col·lectiu, cultural i artístic.

És una bona eina per a l'educació en valors, doncs tant a l'escola, com a l'esplai o al centre de barri... el pessebre pot esdevenir una eina educativa si el realitzem com un treball d'equip, on cadascú participa des de la seva petita aportació personal que és el resultat del seu treball: una figura, un arbre, una casa... Però on ben segur que el resultat final fa créixer el grup, i fa que aquell pessebre esdevingui una representació viva del grup en sí: "la seva expressió del fet del Nadal".

Per això des d'aquí animo a totes i tots els mestres, monitors, caps... a organitzar pessebres a les classes o a les entitats, a fi que els altres grups puguin venir a veure-les, els pares a visitar-lo, etc. I on ben segur l'esforç haurà obert un món de possibilitats educatives: la tècnica apresada, el dur a terme un projecte, acabar allò que jo he pensat o m'ha tocat fer, el saber organitzar-se, participar, el prendre decisions col·lectives, etc.; i a part totes les connotacions del llenguatge creatiu i plàstic, els recursos de com fer o com es pot fer una cosa, el com ho fan els altres, l'aprendre a respectar i a valorar el treball dels companys i companyes, sigui quin sigui el resultat. El saber que cadascú, cada classe o grup s'expressa d'una manera, la seva.

En els meus 25 anys de docència com a professor d'expressió plàstica a l'ensenyament primari, sempre que he dut a terme un projecte pessebrístic ha esdevingut ric, motivador i engrescador per als infants i per a mi.

També m'agradaria anunciar que el grup d'**El Bou i La Mula** presentarem una experiència en una jornada d'Educació i Valors, sobre aquest fet educatiu del pessebre.

Els nens i nenes poden fer pessebres més artístics?

I tant,... estan massa acostumats a que el fet de fer pessebre en el món dels infants queda reduït a situar uns suros, unes casetes, un riu de plata i distribuir unes figures comprades amb més o menys gràcia. Ei! i que això ja és molt!

Ara bé els nens i les nenes tenen la possibilitat de recrear i fer ells mateixos tots els elements d'un pessebre, clar que segons les edats i les "manetes" que cadascú tingui podran fer una cosa o altra, però que en sí, a part de l'èxit artístic més o menys gran, lo important, lo primordial és que ho han fet ells.

Des d'unes figures fetes amb plastilines de colors o pasta per a modelar, a unes fetes fang que requereixen un xic més de tècnica. O bé des d'unes cases fetes amb suro o cartolines amb teulades de cartró ondulat, a unes casetes amb estructura de caixa de llumins folrada i decorada amb retoladors i amb les teulades fetes amb escuradents.

El pessebre dels infants pot tenir infinitat de detalls, des de conreus d'enciams o tomaqueres fets amb plastilina, a camps de conreus que son el resultat de preparar una safata de plàstic amb serradures o terra on s'hi planten granes de mill, s'humiteja i se situa entre la molsa de cop i volta veurem dia a dia com creix i creix un veritable camp en el nostre pessebre casolà.

És dir un munt de possibilitats que el nen o nena ha d'anar cercant, provant i jugant amb elles, però on sempre els resultats faran un pessebre més creatiu, original i personal.

I el pessebre popular del segle XXI?

El pessebre popular del segle XXI passa per donar-li forma i entorn al naixement de Jesús tal com s'ha vingut fent des de fa segles, al pessebre sempre hi trobem dos móns: el món terrenal amb escenes de la vida diària de pagesos i pastors, i el món diví amb escenes bíbliques que es concreten al voltant de la cova.

El pessebre popular sempre ha representat aquest món terrenal ambientant-lo, vestint-lo com ell és, del lloc d'on un és, el poble es representa a ell mateix, i les figures esdevenen un anacronisme, un llibre obert de costums, feines, oficis, eines, etc. Però sempre aquest poble està present i al voltant del naixement.

En aquest sentit potser el pessebre del futur tindrà carreteres i cotxes, fàbriques i trens, semàfors i centres comercials, però sempre ens duran i envoltaran un lloc on el misteri del Nadal prendrà vida a la nostra llar, oficina, escola o esplai.

Què millor que al pessebre d'un hospital, les figures esdevinguin pacients, metges, etc., persones de diferents races (com els reis), diferents funcions, etc. El joc de la relació i la autorepresentació sols és una manera de dir-nos nosaltres també som cridats al misteri del Nadal.

Un dia en una visita a la llar d'uns amics, a la cuina damunt d'una taula auxiliar, una petita establia compartia espai amb dunes de serradures, palmeres de plàstic, *clics de Famobil*, una carretera de micro-cotxes,

un estany amb ànecs,... i una bandereta municipal penjada d'una mena de construcció-habitatge. I tot emmarcat per un cel enganxat a la paret, ben estrellat amb un coet de *Lego* penjat del sostre. I vaig ser conscient que aquell pessebre fet per aquella família on el nen de la casa jugava tots els dies amb el seu personal i propi Nadal, era potser una autèntica representació d'un personal pessebre de finals del segle XX. Davant d'això simplement feien el que els seus avis i rebesavis havien fet, autorepresentar-se en el pessebre casolà any darrera any. Per què no?

I tot això no té perquè estar renyit del pessebre costumista i tradicional.

Josep Ma. Font i Font

Us volem desitjar bon Nadal amb aquesta felicitació realitzada per un dels reclusos de la presó de Quatre Camins. El pessebre també és present a la presó: la nostra afició pel pessebre no ens hauria d'allunyar d'aquells més necessitats o que ho passen més malament: ben al contrari, el pessebre ens hi ha d'apropar (i sinó, penso, no serà un pessebre de debò...). **A.D.G.**

I l'escultora de la imatge no és altra que la Liliane Guiomar, *Meilleur Ouvrier de France*, creadora d'unes finíssimes figures de pessebre. L'edició d'enguany del *Salon International des Santonniers* li dedica una exposició retrospectiva. Serà al claustre de Saint-Trophime d'Arles (Provença) durant aquestes festes de Nadal. **A.D.G.**

Fa unes setmanes per la televisió ens ha sorprès l'anunci de l'aparició d'una nova enciclopèdia, que es pot adquirir a base de comprar fascicles setmanals. La sorpresa està en el fet que aquesta nova enciclopèdia és sobre el món del pessebre, i que juntament amb cada entrega s'hi ajunta una figura d'en José Luís Mayo. El nom és *El Belén* i ho edita *Ediciones del Prado*.

L'enciclopèdia està formada per sis volums, i ara com ara només sabem que un d'ells serà sobre tècniques per construir el pessebre i l'altre és una història general del pessebrisme. Pel que fa al primer (*La construcción del belén*), veiem que a l'equip de redacció hi consten diversos pessebristes de l'Asociación de Belenistas de Madrid, que també consta com a assessora tècnica. L'altre volum, *El Mundo del Belén*, és la traducció d'una obra italiana: *Il Presepio, otto secoli di storia, arte, tradizione*.

Comentari a part es mereixen les figures d'en José Luís Mayo. Se'ns diu a la promoció rebuda (als pessebristes federats se'ns fa l'oferta d'adquirir la col·lecció amb un 10% de descompte) que aquestes figures, d'11 cm., costen una quarta part del seu preu del mercat. Efectivament: una figura d'11 cm. d'en Mayo en una botiga pot costar tranquilament 5.000 o 6.000 pts.; aquí, i juntament amb el fascicle, ens en costarà 1.075. Ara bé: es tracta de figures fetes amb marmolina i pintades a mà... a la Xina.

En una enquesta d'urgència feta a alguns membres d'**El Bou i la Mula** hem recollit algunes opinions sobre aquesta obra. Hi ha qui diu que, ben mirat, costa molts diners i que posats a triar més val gastar-se'ls en altres figures. Sobre la presentació dels fascicles hi ha opinions diverses, des de qui troba que "té bona pinta" a qui pensa que "els fascicles són de baixa qualitat gràfica, sobretot de color; el contingut sembla fluix mirat així per sobre".

Pel que fa a les figures podríem obrir tot un altre debat: ¿són menys valuoses pel fet d'estar pintades a la Xina? (no deixen d'estar pintades a mà...). En canvi, no podem deixar de sentir una certa incomoditat amb tots aquests productes que vénen de la Xina i d'Àsia en general: ¿són fruit d'unes condicions de treball justes i dignes? Pel que fa a la pròpia qualitat de les figures, ens ha semblat que era prou bona en les dues primeres entregues (tot i que ja no podem dir el mateix de la tercera, un àngel de color carbassa i amb un ull guenyo). Amb tot, hi ha qui troba que "la qualitat de la imatge és regular comparada amb les de fang del mateix autor, però comparat amb algunes coses que es venen... pot estar prou bé; el color de les imatges és un pèl pujat i massa de plàstic". No cal dir que una persona que ven figures d'en José Luís Mayo a la seva parada de la Fira de Santa Llúcia ens ha mostrat el seu profund descontent amb el tema: no deixa de ser una mena de competència deslleial...

És un debat que queda obert. No deu ser del tot dolent que darrera una iniciativa així hi hagi una entitat pessebrista (la de Madrid): ja ens agradaria que a casa nostra sorgissin experiències similars, però també deu ser veritat que, ja que es fa, caldria que tot plegat tingués una bona qualitat. Serà qüestió de veure la col·lecció completa i seguir-ne parlant...

Albert Dresaire i Gaudí

Les notes d'El Bou i la Mula

Parlem de pessebres amb El Bou i la Mula. Aquest és el títol de l'espai radiofònic que estem fent a Catalunya Cultura els dies 4, 5, 6, 8, 11, 12, 18, 19, 25, 26 de desembre, 2 i 6 de gener d'11.45 a 12h. del migdia. Ha costat una mica, però finalment hem aconseguit el primer dels nostres projectes de difusió del pessebrisme. Hem de felicitar-nos i posar-nos a treballar de valent a fi que surti un bon programa. Procurarem tenir també alguns minuts en altres programes (Programa infantil de Catalunya Cultura, Ràdio Estel, COPE Miramar...). **Enric Benavent**

El Belén de Salzillo. Aquest és el tema de l'interessant reportatge especial que ens presenta el número 10 de la revista *Descubrir el ARTE*, (desembre de 1999). Es tracta d'un amè reportatge signat per Cristóbal Belda Navarro (Catedràtic d'Història de l'Art de la Universidad de Murcia) sobre un dels pessebres més importants d'Espanya. Hi ha una gran quantitat de fotografies a tot color. Us ho recomanem. **Marta Loire**

Un bonic conte sobre els Reis d'Orient. La Galera ha tret en la seva col·lecció de contes clàssics una versió de la història dels Reis d'Orient. Xavier Carrasco ha estat l'autor de l'adaptació, feta amb molt de tacte, respectant el text evangèlic i alhora vestint-lo d'elements màgics propis d'un conte. La seva lectura deixa bocabadats petits i grans, com ha de ser en aquests casos. Els dibuixos d'en Pep Montserrat l'il·lustren amb un traç alhora modern i fidel als elements

iconogràfics propis de la història. Un bon regal per als menuts de la casa. **Enric Benavent**

Els caganers de Chagall. En la darrera exposició de Marc Chagall que es va poder veure a La Pedrera vaig observar amb sorpresa la presència repetida en alguns quadres d'un caganer. Els referents simbòlics de Chagall són incontrolables, però aquest em va semblar digne d'estudi per part d'**El Bou i la Mula**, o potser hauríem de passar la idea als Amics del Caganer? **Montserrat Llinares**

El món dels pessebres. Del 18 de desembre al 2 de febrer (de dimarts a diumenge de 10 a 14 h.) es pot visitar al Museu-Monestir de Pedralbes aquesta exposició, feta amb fons del Museu Etnològic de Barcelona, que presenta figures de pessebre d'arreu del món. A més a més s'hi pot veure una mostra de figures de la Montserrat Ribes així com la ja tradicional exposició de diorames de la vida de Jesús feta per l'Associació de Pessebristes de Barcelona. I si voleu aprofitar la visita a la ciutat comtal no us podeu perdre l'exposició de la Pia Almoina (de dimarts a diumenge de 10 a 20 h., fins el 16 de gener) dedicada a *Dues figures senyeres del pessebrisme actual: Joan Mestres i Joan M. Rius*. I per acabar, no podem oblidar l'exposició de pessebres de la parròquia de Betlem a la Rambla, que enguany acull també els pessebres de l'Associació de Pessebristes de Barcelona. **Albert Dresaire**

Creche Herald. Aquest és el títol d'una publicació americana que he rebut recentment. El subtítol *For all who love, own or collect creches* i el contingut de la revista em fan pensar que **El Bou i la Mula** no l'hem inventat nosaltres. El contacte l'he fet via internet gràcies a la plana *web* de la Federació. M'han demanat un article sobre el pessebrisme a Espanya i Catalunya. Els he dit que el faré per al mes de gener. Serà la primera publicació internacional del nostre grup. (La secció de relacions internacionals comença la seva ruta, benvinguda al grup Marta Capellas). **Enric Benavent**

Salon International des Santonniers. Els dies 29 i 30 de desembre **El Bou i la Mula** organitza una sortida per visitar aquesta interessant mostra de pessebres que enguany arriba a la seva 42a. edició. A part de la retrospectiva de Liliane Guiomar, hi podrem veure creacions dels mestres *santonniers* de la Provença, pessebres provençals i també d'arreu (Kosovo, Indonèsia, Romania,...). Esperem trobar-nos amb Philippe Brochier, amic i president de l'*Association des amis du Salon International des Santonniers*. Els interessats en anar a Arles poseu-vos en contacte amb l'Albert Dresaire (93 799 87 15; atzavara@retemail.es). **Albert Dresaire**

Aquest butlletí és una publicació d'ordre intern del *Col·lectiu d'opinió, recerca i difusió del pessebre El Bou i la Mula*. Els interessats en contactar-hi podeu fer-ho a través d'Internet:
www.geocities.com/bouimula
e-mail: atzavara@retemail.es